

Gyvenimas šiaupus ir anapus ekrano

TOMAS KAČERAUSKAS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Dabartinės filosofijos skyrius, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: kfmf@kfmf.lt

Straipsnyje nagrinėjama televizija bei informacinės technologijos egzistencinės kūrybos perspektyvoje. Keliamas klausimas, ar medijuoti vaizdai gali tapti egzistencinės kūrybos veiksniais. Autorius priešina gyveneną ir gyvenimo stilių. Pirmoji siejama su mąstymo ir egzistencijos dialektika, antrasis – su medijuotų vaizdų niveliuojančiu poveikiu. Teigiama, kad egzistencijos sąranga – ne tik kalbinė, bet ir vaizdinė. Pasak autoriaus, kūrybinė aplinka palaikoma skirtingos prigimties egzistencinių vaizdų (prisiminimų, sapnų, siekinių, vaizdinių) sąšaukos dėka. Iškeliama didžioji tezė: mūsų egzistencinis projektas formuojasi skirtingų vaizdiškumo plotmių sąveikos žaizdre. Ši tezė seka iš prielaidos, kad mūsų gyvenamasis pasaulis ir egzistencija jame – vaizdiški. Mažosios tezės: reginiai vertintini pagal jų vietą egzistenciniame vaizde; ekrano reginiai padeda žiūros išsklaidai; reginiai šiaupus ir anapus ekrano išbandomi egzistencijos fenomenų aplinkoje.

Raktažodžiai: vaizdas, ekranas, egzistencija, medijos, gyvenimo stilius

IVADAS

Šiuolaikinis gyvenimas neatsiejamas nuo ekrano. Televizoriaus, kompiuterio, mobiliojo telefono, kino ekranui reikia vis daugiau mūsų dėmesio. Tiek dirbame, tiek ilsimės prieš ekraną. Pertraukos tarp šio būdravimo prieš ekraną taip pat užpildytos matytais jame vaizdais, kurie veikia mūsų matymą ir mąstymą. Todėl tai – gyvenimas ne tik šiaupus, bet ir anapus ekrano: net nebūdami ekrano tikrovės dalyviais, mes elgiamės analogiškai jiems. Kitaip tariant, ekranas, reprezentuojantis tikrovę, yra mūsų reprezentuojamas kaip tikrovės paradigma. Kalbant apie tikrovę, negalima apeiti Platono, pateikusio tikrumo (ir tiesumo) idėjinį kriterijų. Platonas nagrinėjamame kontekste svarbus ir kitu aspektu: jis bene pirmas pateikė ekrano interpretaciją savo garsiojoje olos alegorijoje.

Taigi ekrano klausimas išskyla hermeneutinės (kaip suprastina tikrovė tiek šiaupus, tiek anapus ekrano?) ir ontologinės (kas yra tikra šiaupus ir anapus ekrano?) mąstymo prieigų sankirtoje. Tikrovės problema neatsiejama nuo tiesos klausimo: tikra tai, kas tiesu, kitaip tariant, kas turi dalį mūsų egzistencinėje kūryboje. Tai grąžina prie gyvenimo temos, kurios kontekste tiesos (tikrovės) klausimas skamba taip: kas yra tiesa, sąveikaujant gyvenamajai tikrovei šiaupus ir anapus ekrano? Kitaip tai galima apibrėžti kaip vaizdiškumo skirtingų plotmių – žiūros ir matymo – santykio problemą. Žiūra, sietina su mąstymu, išskyla kaip egzistencinių nuostatų visuma, veikiama to, ką matome, t. y. matinių kaip vizualių fenomenų. Matinys, kitaip nei ekrano reginys¹, kreipia bei plečia šią hermeneutinę-egzistencinę visumą. Vadinasi, ne bet koks reginys turi egzistencinę vertę – tik toks, kuris randa vietą mūsų egzistenciniame projekte, kuris savo ruožtu išplečiamas. Tokį reginį vadinu matiniu, turinčiu fenomeno statusą.

¹ Net kalbant apie reginį, išskylantį mums prieš akis, negalime teigti, kad jis – ekrane, kadangi jis sąveikauja su mūsų prisiminimais, siekais, nuostatomis.

Žiūra formuojasi mąstinių, kuriuos veikia matiniai, įtampos lauke, kuris savo ruožtu veikia tiek iškylantį matinį, tiek mirgantį reginį. Taigi žiūra ir matymas neatsiejami kaip sąveikaujantys skirtingi vaizdiškumo lygiai. Šia prasme jie yra analogiški, *ana ton logon*, tiksliau, *ana ton eidon*, t. y. pagal vaizdą. Anaeidiškumas čia – nuoroda ne į platoniskąjį *eidon*, bet į mūsų egzistencijos polifoninį vaizdiškumą.

Mano didžioji tezė: *mūsų egzistencinis projektas formuojasi skirtingų vaizdiškumo plotmių sąveikos žaizdre*. Kitaip tariant, *mūsų gyvenamasis pasaulis ir egzistencija jame – anaeidiški*. Iš didžiosios tezės plaukia mažosios: *reginiai vertintini pagal jų vietą egzistenciniame vaizde; ekrano reginiai padeda žiūros išsklaidai; reginiai šiapus ir anapus ekrano išbandomi egzistencijos fenomenų (matinių) aplinkoje*.

Anaeidiškumo išsklaida, atrodo, reikalauja Platono *eidon*, Wittgensteino (kūrusio tiek ankstyvuju, tiek vėlyvuju laikotarpiu) *Bild*, Ricceuro *voire comme* sampratų analizės. Kadangi minėtos sampratos tiek, kiek jos siejasi su kūrybos fenomenologijos projektu, nagrinėtos kitur (Kačerauskas 2007a), čia eisiu kitu keliu. Pirmiausia panagrinėsiu televiziją bei informacines technologijas (*Ekranas: vaizdo uždanga ar atvertis?*), vėliau – niveliuojantį jų pobūdį (*Reitinginis kompleksas*), galiausiai pateiksiu anaeidiškos egzistencijos alternatyvą (*Vaidų polifonija ir mąstymas*). Eidamas šiuo keliu pasitelksi ne tik minėtus autorius, bet ir Baudrillard'ą bei Bourdieu, kurie daug dėmesio skyrė santykiui šiapus ir anapus ekrano. Be to, čia kaip ir kitur turėsiu omenyje Heideggerio egzistencinio projekto ir Husserlio fenomeno bei aplinkos (*Umwelt*) sampratas.

EKRANAS: VAIZDO UŽDANGA AR ATVERTIS?

Platonas dialoge *Valstybė* aprašo prirakintus oloje kalinius, kurie negalėdami pasukti galvų mato tik šešėlius, krentančius ant olos sienos. Tarp olos ir šviesos šaltinio – kelias, kuriuo einančios figūros ir meta šešėlius. Platonas duoda suprasti, kad mes visi – kaliniai, kurie tikrovę mato ekrane ant savo olos sienos. Tai turbūt seniausia televizijos interpretacija, ankstesnė nei pati televizija dviem tūkstančiais keturiais šimtais metų. Pasak Platono, apie tikrovę mes priversti spręsti iš vaizdų ant mūsų olos, kur budraujame ir miegame, sienų. Kitaip tariant, tikrovės vaizdo šaltinis – ekranas mūsų miegamajame.

Ekrano ir miegamojo sąsaja čia – neatsitiktinė: mes dažnai užmiegame mirksint vaizdams ekrane (kai kam tai – geriausi migdomieji), kurio riba sapne lengvai įveikiama, o pakirdę iš miegų niekada nesijaučiame išsivadavę iš televizijos vaizdų (migdančio) poveikio. Kyla klausimas, ar įmanoma suvokti tikrovę be ekrano vaizdų? Jei taip, iš kur mes žinome, kad šis suvokimas – ne ekrano poveikio išdava? Tai drauge klausimas apie mūsų mąstymą: ar galimas nepriklausomas nuo ekrano vaizdų (kritiškas) mąstymas²? Tai klausimo apie mūsų gyvenamosios aplinkos vaizdų sąveikos dalis: kokią vietą ekrano vaizdai užima, formuojantis egzistenciniam vaizdui? Dar kitaip tai galima suformuluoti: koks egzistencinių mąstinių ir matinio santykis mūsų anaeidiškoje aplinkoje? Kol kas neaišku, ar ir koku būdu ekrano reginys tampa egzistenciniu matiniu, formuojančiu drauge su egzistenciniais veiksniais (siekliais, nuostatomis, prisiminimais) mūsų egzistencinę žiūrą, kuri savo ruožtu lemia gyvenimą.

² Mąstymo savarankumas televizijos atžvilgiu būtų puiki tema televizijos žurnalisto tyrimui. Įtariu, kad televizijos vadovai pasitarimuose tranko į stalą, ant kurio padėti reitingai, o ne Platono priesakai ieškoti tiesos.

³ Tiesos klausimą nagrinėjau kituose rašiniuose (Kačerauskas 2005, 2007b).

Kaip minėta, tikrovės klausimas neatsiejamas nuo tiesos sampratos: tiesu tai, kas tikra, perfrazuojant Heideggerį, kas paranku mūsų egzistencinėje kūryboje, kuri skleidžiasi skirtingų vaizdų sankirtoje. Klausimą apie tiesos visuomeninę prigimtį paliksiu nuošalyje³, čia svarbesnis klausimas apie mąstymo naujumą ir kūrybiškumą televizinės kultūros, t. y. visuotinės niveliacijos (globalizacijos?), sąlygomis. Ar gali šios kultūros agentas (žurnalistas), veikiantis kaip reitingo spaudimo mašinos spyruoklė, pirma, mąstyti nepriklausomai, antra, paakinti mūsų kūrybišką mąstymą?

Kol kas palikime šiuos klausimus nuošalyje ir panagrinėkime informacines technologijas (IT). Kalbėdami apie IT naujumą mes perdedame. IT paremtos hermeneutine (supratimo) prielaida: supratimas yra kalbiškas, o žinia perduodama raštu. IT pagalba perduodama žinia taip pat dažniausiai paremta raštu. Vaizdas čia užima nedidelę dalį, be to, vaizdas dažnai simbolinis, kitaip tariant, paklūsta rašto logikai. IT žymi procesus, kurie prasidėjo labai seniai. Vėl prisiminkime Platoną, kuris dialoge *Faidras* kėlė klausimą: ar atsiradęs raštas nepalieka paleistos į pasaulį minties „našlaite“ (anot T. Sodeikos), kurios nebegali globoti ir ginti autorius? Rašto atsiradimas tekstą pavertė medija, gyvenančia savarankišką nuo autoriaus gyvenimą. Mes turime skaitytis su tuo, kad turime reikalą ne su pačiu autoriumi, bet su jo našlaičiais vaikais, veikiamais (skriaudžiamais) aplinkos, kurioje jie atsidūrė. IT tik išryškino šias tendencijas: interneto laikais bet kuri informacija laisvai prieinama, kitaip tariant, yra visų, bet tik ne autoriaus. Mes esame autoriaus agonijos, drauge gyvo mąstymo pabaigos liudininkai. Klausimas, ar tokia padėtis paranki mums. Tačiau šie procesai prasidėjo ne prieš keturiasdešimt, o prieš kelis tūkstančius metų.

Taigi IT pavyzdys parodo, kad vaizdiškumas persipynęs su kalbiškumu. Kalbiškumas – ne tik supratimo ypatybė, bet ir egzistencijos bruožas: mūsų aplinka – kalbinė. Maža to, tokie egzistencinės kūrybos modusai kaip įtikrovinimas, įtiesinimas, įvardijimas neįmanomi be kalbinės terpės. Į *eidos* ir *logos* sąsajas atkreipė dėmesį ir Platonas: analogija jam reišė analoginį (pagal *logos*) *eidos* siekį. Maža to, tiek *eidos*, tiek *logos* pjūviai neatsiejami nuo *bios*, t. y. nuo mūsų gyvenimo raidos, kurią krepiame savo kūrybinių pastangų dėka. Pratešiant *Valstybės* mintį apie žmogaus ir jo aplinkos (valstybės santvarkos) atitikimą, mes kaskart atgimstame atnaujinami savo kalbinę ir vaizdinę aplinką. Persikūnijimas (inkarnacija) egzistencinės kūrybos kontekste išreiškia atsinaujinimą atnaujinamoje anaeidologinėje (vaizdinėje ir kalbinėje) terpėje. Ar medijos, ypač televizija ir internetas, ir yra ši gyvenamoji terpė, kur susikerta egzistencinis vaizdas ir egzistencinė kalba? Ar medijos, siedamos gyvenimą šiapus ir anapus ekrano, yra svarbiausias mūsų egzistencinės kūrybos veiksnys?

Prieš atsakydami į šiuos klausimus, panagrinėkime mūsų (tiek vaikų, tiek suaugusiųjų) priklausomybę nuo ekrano (internetu, televizijos). Mus supa reiškiniai, kuriuos mes įtraukiame į savo siekių, troškimų, tikslų pasaulį. Nuo mūsų brandos priklauso, kokį rangą mūsų gyvenamojoje aplinkoje įgis internetiniai ar televiziniai tekstai be autoriaus, ar jie atlaikys egzistencinės patirties konkurenciją. Juslinius (matomus) egzistencijos veiksnius pavadinau matiniais, kurie, kitaip nei reginiai, formuoja mūsų žiūrą – gyvenamąjį vaizdą. Jau klausta, ar ekrano reginiai gali tapti matiniais.

Platono *Faidras* – ne tik apie medijas, bet ir apie meilę, t. y. apie juslinę betarpišką patirtį. Stebėtinu būdu Platonas tai sieja su meile išminčiai – *philo-sophia*. Tam pasitarnauja jo dalyvavimo (*methexis*) doktrina: bet kokia meilė yra dalis Demiurgo meilės savo kūrinijai⁴,

⁴ Aristotelis nejudantįjį judintoją taip pat traktuoja kaip mylintįjį, kuris visa judina kaip meilės objektus (*erōmenon*) (Aristotle 1924: 1072b).

mylėdami mes dalyvaujame šioje sankūryboje, kuri perkelia mus anapus olos ekrano, prie dieviškų idėjų. Meilė išminčiai (filosofija) arba idėjų žiūra pasiekama gyvos dialektikos dėka. „Gyvumą“ kaip tik teikia sąveika su jusline patirtimi. Šią jungtį Platonas įtvirtina prisiminimo (*anamnesis*) doktrina: dieviškas idėjas prisimename pažadinti reginių. Tarkim, arkliskumo idėją išvelgiame, išvydę savo prunkščiantį Bėrį. Čia kyla klausimas: Bėris – reginys ar matinys? Apie kokį Bėrį kalbame: apie tą, kuriuo jojome, vedami karvedžio Paco, atsikovoti sostapilio⁵, ar apie vardą, kuriuo atkovojama mūsų egzistencinė teritorija? Tai drauge klausimas apie kalbos bei tikrovės santykį apskritai ir apie įvardijimo bei įtikrovinimo – konkrečiai egzistencinėje kūrybos fenomenologijoje.

Taip priartėjome prie mūsų egzistencinio konteksto, kurio atžvilgiu Platono idėjų teorija – tarsi nebendramatis diskursas. Jei taip, pateikta Platono interpretacija – nekorektiška. Į šiuos galimus priekaištus galima atsakyti pasitelkiant egzistencinius-hermeneutinius išteklius: bet kokia interpretacija paremta mūsų egzistenciniu projektu ir iš jo sekančiu pasaulio vaizdu. Analogiškai Gorgijui galima atsakyti: jei ir būtų nebendramatis diskursas, nieko apie jį negalėtume pasakyti. Bet kokias idėjas – Platono, Aristotelio, Gorgijaus, Heideggerio ar Gadamerio – interpretuojame tiek, kiek jos yra parankios (*zuhanden* – Heideggeris) mūsų projektuojamam egzistenciniam vaizdui. Tai nereiškia, kad minėti (interpretuoti) autoriai sudaro darnų balsų chorą. Priešingai, diskutuotinos idėjos (tiek praeities, tiek dabarties mąstytojų) – taip pat parankios, jei jos padeda atgimti mūsų egzistenciniam vaizdui. Maža to, šioje minties kovoje (dialektikoje) kiekvienas praeities mąstytojas iškyla vis naujai.

Grįžkime prie egzistencinio vaizdo šiapus ir anapus ekrano. Aristotelis *Nikomacho etikoje* teigia, kad vaikai negali būti laimingi, nes jų patirtis ir išmintis per menka. Mūsų kontekste tai reiškia, kad vaikai vargiai atlaiko šią interneto naštą, kuri užgožia tiek kauptiną patirtį, tiek formuotiną išmintį. Interneto esmė – būti visų namais, t. y. priimti visus beglobius „našlaičius“ į milžinišką internatą, kur mintys išplaunamos ir dezinfekuojamos nuo bet kokių kūrybinių parazitų. Internete mintys – visų ir visiems. Vaikui sunku atsispirti tokiai „globai“. Tačiau būti visų namais drauge reiškia būti niekieno namais. Vaikų namai – ne internate visiems, bet savo šeimos aplinkoje, kur jis tampa visaverčiu egzistencijos dalyviu, gaunančiu ir teikiančiu išminties ir meilės dalį gyvenamojo vaizdo sankūryboje. Šia prasme negalima sutikti su Aristotelium, kad vaikai – nelaimingi, nebent kalbėtume apie beglobius internetinio internato vaikus. Net šeimoje patirta nelaimė, įvardyta kaip jos egzistencinės sankūrybos matinys, gali tapti bendrai kuriamo meilės ir išminties (laimės) vaizdo veiksniumi.

Pratęskime mintį apie namus visiems. Internete savo namus atranda visi: pedofilai, gėjai, sadomazochistai, nekrofilai. Visi jie čia yra normalūs. Ypač nekrofilai, kadangi internetas, mirus autoriams, pats panašus į kapinyną ir sąvartyną. Čia nėra gyvos dialektikos egzistencinė prasme – vien „simboliniai mainai“ pralaidžiais sistemos kanalais, anot Baudrillard'o (1976), kuris sistemos beatodairišką dauginimąsi lygina su vėžio ląstelių dauginimusi ir sieja su mirtimi. Todėl klonavimas ir mortalizavimas – neatsiejami: internetas kaip ir televizija – minties

⁵ Tai apima ir istorinės atminties bei tautinio tapatumo klausimus: mes atsimename savo tautos istoriją tiek, kiek įribiname savo tapatumą – mes kaunamės pety su petį su tais, kurie parankūs kovoje dėl mūsų egzistencinės teritorijos sostapilio. Tai gali būti tiek žodžiai, tiek daiktai, tiek asmenys, tiek Dievas. Čia kyla klausimas, ar įvardijamas, bet nematomas Dievas – matinys. Kitaip formuluojant: ar vaizdinys, turintis dalį mūsų egzistencinėje kūryboje, turi juslinį (kūniškąjį) matmenį? Mano tezė, plėtotą kitur (Kačerauskas 2006): matinys kaip egzistencinis vaizdinys gimsta kovos aplinkoje, pripildytoje įtampos tarp kūno ir minties. Perfrazuojant Platoną, *eros* persmelkia visus egzistencijos modusus: įkūnijimą, įribinimą, įvardijimą, įtikrovinimą, galiausiai įdvasinimą.

niveliavimo, dvasinės kovos malšinimo vieta. Maža to. Jei paskaitysime komentarus bet kuriame žinių (ar kitame) portale, pamatysime, kad tai – šiukšlinimo vieta. Mes išspjauname ten tai, kuo norime atsikratyti. Nesivarginame nei redaguodami gramatines klaidas, nei cenzūruodami savo keiksmažodžius. Tiesiog išspjauname žinodami, kad čia – šiukšlynas, kur viską galima mesti⁶. Kalbant apie virtualų bendravimą, galima paklausti, kur, jei ne sąvartyne, benamiai ieško likimo draugų.

Kai kas klaidingai mano, kad medijas (ir internetą) kažkas valdo. Pirma, šiukšlyne negali būti tvarkos. Antra, mintis be autoriaus pradeda savo pragaištingą valkatos gyvenimą. Trečia, noras pasiduoti interneto (gal internato?) globai – užkrečiantis. Taigi ne mes (net ne virtualių svetainių kūrėjai ar jų rėmėjai) valdome medijas, bet jos – mus. Valdžia (kaip ir pinigai) – taip pat medijos, kurios valdo mus (ypač vaikus, politikus ir milijonierius). Anot J. Baudrillard'o, tai – fatalios strategijos be strategų.

Interneto paskirtis (ir ateitis) – tapti internatu visiems panaikinant mąstymo skirtis ir originalaus kūrybiškumo blyksnius. Taigi interneto vaizdai, nors jie ir neatsiejami nuo mūsų kalbiškos kultūros, patys savaime negali tapti matiniais, kreipiančiais mūsų egzistencinę žiūrą. Tokie jie gali tapti tik sąveikaudami su kitais vaizdais, taip sudarydami kūrybinę egzistencijos aplinką.

REITINGINIS KOMPLEKSAS

Kokią vietą šioje aplinkoje užima televizijos vaizdai?

Prancūzų sociologas P. Bourdieu (Бурдьё 2002) pažymi laisvosios rinkos paradoksą: ekonominės konkurencijos sąlygomis skirtingos medijos, siekdamos kuo aukštesnių reitingų, supanašėja. Šią mintį puikiai iliustruoja Lietuvos televizijos kanalai. Nors kanalų daug, susidaro įspūdis, kad galioja kartelinis susitarimas rodyti tas pačias laidas su nežymiais pakeitimais, taip keliant jų kainą, t. y. svorį reitinge⁷. Verslo (ne tik medijų) praktikai žino, kad asortimento didinimas daugiau pelno neduoda, veikia priešingai. Daug naudingiau suformuoti vartojimo paklausą tam tikrai tipinei produkcijai. Sutelkus konkurencinių televizijų pajėgas, paklausos gamyba ypač efektyvi.

Mūsų temai nėra antraeilis klausimas, kiek vaizduojamame realybės šou yra tikrovės, bet kol kas palikime tai nuošalyje. Kalbant apie televizijų (ir kitų medijų) supanašėjimą, kyla klausimas: tai – nenoras ar negalia investuoti į naujas idėjas? Kadangi visi Lietuvos televizijos kanalai, išskyrus du, yra privatūs, galima tvirtinti, kad šiame sektoriuje (kaip ir kitų medijų) galioja rinkos logika. Kokia ta logika? Medijų rinkos dalyviai veikiami bent dviejų veiksmų: minėtos orientacijos į aukštus reitingus ir siekio mažinti gamybos sąnaudas. Kadangi reitingas – vienintelis tiesmukas argumentas reklamos užsakovams, klaidingai manoma, kad aukštas reitingas užtikrina medijų įmonės ekonominę sėkmę. Tačiau įmonės pelnas priklauso nuo visumos veiksmų, apimančių sąnaudas, darbuotojų lojalumą, paslaugų asortimentą.

Tarp reitingo kūjo bei taupymo priekalo ir vyksta medijų produkcijos gamyba. Žurnalistai tėra šios „fatalios strategijos“ (J. Baudrillard'as) vykdytojai, leidžiantys į pasaulį „suplotus“, kuo lengviau vartojamus gaminius. Todėl tai – ne tiek paslaugų, kiek paklausos gamyba, formuojant konformistinę publikos skonį. Štai kodėl rinkos sąlygomis konkuruojantys televizijos (ir kitų medijų) kanalai siūlo vienodą produkciją. Kitai nei P. Bourdieu, esu linkęs

⁶ Galbūt tai turi terapinę funkciją.

⁷ Pavyzdžių apstu: „Kelias į žvaigždes“ ir „Danguje“, „Šok su žvaigžde“ ir „Lietuvos šokių dešimtukas“, serialų, realybės šou poros ir pan.

kalbėti ne apie reitinginį mąstymą, o apie reitinginį kompleksą. Mąstymas, ypač egzistencinis, sietinas su kritine ir kūrybine proto veikla, šiuo atveju turime reikalą su gryna (paklausos, skonio) gamyba. Tai, kad konkuruojantys televizijos kanalai laisvosios rinkos sąlygomis supanašėja, yra ne mąstymo (net reitinginio), veikiau priešingai – mąstymo stygiaus, reitinginio komplekso išdava.

Minėtas kūjis su priekalu, kurio dalis – reitinginis kompleksas, taip „suskystina“ medijų terpę, kad konkuruojantys kanalai tampa vienos „simbolinių mainų“ (J. Baudrillard’as) apytakos dalimis. Čia mainomasi ne originaliomis idėjomis, bet tikrovės vaizdais, kurie būdami „suploti“ labai lengvai cirkuliuoja tiek užsakovų, tiek vykdytojų, tiek klientų galvose⁸. Kaip minėta, „fatalios strategijos“, darančios medijas vienodas, nėra valdomos mums nematomos rankos. Priešingai, jos yra fatalios kaip tik todėl, kad jų niekas nevaldo, nors jos valdo mus visus. Tai suartina jas su ideologija ir grąžina mus į kūjo ir pjautuvo laikus. Taigi čia, kaip ir interneto atveju, turime reikalą ne su matiniais, egzistenciniais vaizdais, bet su reginiais, kurie mus verčia gyventi anapus ekrano. Kitaip tariant, ne mes matome ekraną, bet šis, formuojantis mūsų gyvenimo stilių (ne egzistencijos būdą), vaizdija mus. Mes tampame tuo, kas nubyra iš anoniminės „simbolinių mainų“ terpės. Šiuo atveju mes ne šiukšliname viešąją erdvę, mes kaip tik tampame viešosios erdvės (kokia yra televizija) šiukšlinimo vieta. Kadangi yra abipusis ryšys, galima kalbėti apie šiukšlių mainus, nevykstant egzistencinei kovai dėl kiekvieno vaizdo. Tokiu atveju mes ne egzistuojame vaizdydami, bet gyvename anapus ekrano, t. y. esame vaizdijami ekrano.

VAIZDŲ POLIFONIJA IR EGZISTENCINIS MĄSTYMAS

Grįžkime prie Platono tiesos priesakų. Pasak Platono, nors mes fiziškai negalime pasukti galvų, tai galime padaryti mąstymo pagalba. „Pasukti galvą“ Platonui reiškia dialektikos būdu susidaryti tikrą, tiesų vaizdą apie tikrovę. Kaip žinia, Platonui tikrovę reprezentuoja dieviškos idėjos. Dialektika reikalauja ne tik kūrybingo mąstymo, bet ir vaizdų polifonijos. Kaip šiais vienodo vaizdo ir fatalių strategijų laikais galimas kūrybingas mąstymas, nukreiptas į margą tikrovę? Pasak iškeltos tezės, tikrovė kaip egzistencijos aplinka yra vaizdų sankirtos erdvė. Anksčiau tai pavadinau anaėdiškumu. Vaizdai yra tikri tiek, kiek jie dalyvauja mūsų egzistencinėje kūryboje. Anaėdiškumas kaip ir analogiškumas egzistencinėje kūrybos fenomenologijoje žymi ne tiek panašumą, kiek sąšaukos galimybę. Egzistencinės aplinkos vaizdinė sąranga kaip tik reikalauja, kad vaizdai būtų ne vienos plotmės (nepanašūs), kitaip bus negalima sąšauka tarp jų – vien „simboliniai mainai“. Šia prasme jie – nebendramačiai⁹: reginiai, prisiminimai, sapnai, vaizdiniai. Jie visi – matiniai tiek, kiek yra mūsų kuriamo egzistencinio vaizdo dalininkai, veikiantys jį tarpusavio sąšauka. Grįžkime prie iškerto klausimo: ar ekrano (medijų) vaizdai gali tapti matiniais, veikiančiais mūsų egzistencinį tapsmą? Tai nėra klausimas, ar ekrano (reklamos) vaizdai veikia mūsų gyvenseną (gyvenimo stilių)¹⁰. Tai klausimas,

⁸ Neatsitiktinai A. Valinsko prodiusuojamos laidos taip lengvai keičia televizijas. Jei neklystu, jos pakeitė visas privačias televizijas. Net valstybinis televizijos kanalas tampa šių mainų dalyve, kitaip tariant, reitinginio komplekso auka, nors pagal laisvosios rinkos logiką ji tokia neturėtų būti.

⁹ Perfrazuojant Wittgensteiną, ar vaizdų nebendramatiškumas nėra kaip tik tai, ko mums reikia?

¹⁰ Atsakymas į šį klausimą nėra toks aiškus, kaip gali pasirodyti. Kadangi gyvenseną formuoja daug veiksmų – pirmiausia namų aplinkos, – šis poveikis nėra tiesioginis ar tiesmukas. Kiekvienam poveikiui pasiduodame, patys tapdami savo namų plačiąja prasme – šeimos, miesto, tautos – aplinkos atgimimo veiksmu. Tai nagrinėjau kitur (žr. Kačerauskas 2007a).

ar ekrano vaizdai geba dalyvauti sąsauloje su kitais matiniais, taip prilygdami jų egzistenciniam rangui. Kitaip tariant, ar ekrano vaizdai anaediški?

Medijų priemonės tampa susisiekančiais kanalais norom nenorom dalyvaudamos paklausos gamyboje, kitaip tariant, tikrovės niveliavimo programoje. Šių kanalų pralaidumą užtikrina politinis raugas. Medijos ir politika – neatskiriami: fatalių strategijų ir politikų interesai persipynę. Kaip minėta, fatalių strategijų politikai nevaldo, priešingai, jie yra valdomi fatalių strategijų. Paklausos gamyba ir nuomonės formavimas – tos pačios prekės kitas pavadinimas skurdžioje simbolinių mainų rinkoje. Politikams neparanki nuomonių įvairovė. Demokratinės politikos idealas – JAV dvipartinė sistema.

Kaip matėme, medijos – geriausia nuomonių (ir vaizdų) niveliavimo priemonė. Maža to, politikai, kaip ir medijų atstovai, valdomi to paties reitinginio komplekso. Kitaip sakant, medijos ir politika – susisiekiantys „simbolinių mainų“ kanalai, kuriais mums bandoma iškišti tam tikrą tikrovės vaizdą. Televizijai (ir kitoms medijoms) politika, teikianti užsakymą nuomonių gamybai, taip pat paranki, nekalbant apie tai, kad šis užsakymas turi finansinę išraišką.

Todėl politiką (kaip ir pinigus) galima laikyti medijų kanalais¹¹, kurie drauge su kitais kanalais sudaro simbolinių mainų ir fatalių strategijų terpę. Šia prasme ne politikai valdo medijas, atvirkščiai, jie valdomi medijų logikos, paremtos reitinginiu kompleksu. Platonas klastingą pataikavimą minios (demoso) nuotaikoms, kurias siekiama suformuoti, vadino demagogija (*agō* – vesti, valdyti), sekančia iš pačios demokratijos prigimties. Mąstantis žmogus (pasak Platono, filosofas) turįs nesitenkinti vaizdais ant olos sienos, bet siekti dieviškos tikrovės, vadinamos idėja. Kadangi ši tikrovė iš principo nepasiekiamo, mūsų tikslas – gyvenimų (pasak Platono, gyvename devynis gyvenimus) vaizdų ir aštrios minties sankabos dėka bent priartėti prie šios idėjos. Idėją interpretuočiau kaip gebą praturtinti savo žmogiškąją tikrovę vis naujais matiniais – egzistenciniais siekiniais, vaizdiniais ir prisiminimais – tuo, kas „užkemša“ simbolinių mainų kanalus. Mūsų egzistencija (būtis myriop, anot Heideggerio) reikalauja priešintis medijų konjunkūrai ir taip kurti vis naują tikrovę kaip būties myriop aplinką, o ne fatalių strategijų terpę.

IŠVADOS

Atrodo, liko neatsakytas ne kartą keltas klausimas, ar ekrano vaizdai gali tapti mūsų vaizdiškos (ir kalbiškos) egzistencijos veiksniais. Sakyta, kad egzistencinės kūrybos aplinka – kupina įtemptos dialektikos, kurią palaiko skirtingų plotmių (prisiminimų, sapnų, reginių, vaizdinių) egzistencinių vaizdų sąsaula. Vietoj to medijuoti vaizdai, tapę politinio pasaulio dalimis ir „simbolinių mainų“ agentais, siekia niveliuoti šią polifoniją. Dėka mūsų kuriamų vaizdų daugiasluoksniškumo, gimę savo egzistencinėje aplinkoje mes galime tapti jos atgimimo veiksniais. Kitaip tariant, mūsų egzistencija leidžia skirtingos prigimties vaizdams tapti vieningo darinio – kultūros kaip egzistencinės kūrybos – veiksniais. Ekrano vaizdai taip pat gali tapti šio gyvo darinio dalimis, jei jie atlaiko mūsų egzistencijos ir mąstymo kryžminę ugnį. Priešingu atveju ne egzistuojame šiapus, o dailiname savo gyvenimo stilių anapus ekrano, t. y. ne vaizdijame matomus vaizdus, o esame vaizdijami ekrano vaizdų.

Gauta 2007 11 12
Priimta 2007 12 20

¹¹ Valdžią ir pinigus kaip medijas traktuoja ir Habermasas (1995), antrindamas Parsonsiui.

Literatūra

1. Aristotle. 1924. *Metaphysics*, ed. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press.
2. Aristotelis. 1990. „Nikomacho etika“, in *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
3. Baudrillard, J. 1990. *Fatal Strategies*. New York / London: Semiotext(e) / Pluto.
4. Baudrillard, J. 1976. *L'échange symbolique et la mort*. Paris: Gallimard.
5. Habermas, J. 1995. *Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. 2. Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
6. Heidegger, M. 1993. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
7. Kačerauskas, T. 2005. „Tiesos samprata egzistencinėje fenomenologijoje“, *Logos* 42: 55–65.
8. Kačerauskas, T. 2006. „Dievo įvardijimas kūrybos fenomenologijoje“, *Logos* 51: 36–47.
9. Kačerauskas, T. 2007a. *Kultūros fenomenologijos metmenys. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga*. Vilnius: Parama.
10. Kačerauskas, T. 2007b. „Tiesa ir egzistencinė kūryba“, *Logos* 52: 28–38.
11. Platonas. 1999. *Faidonas*. Vilnius: Aidai.
12. Platonas. 1996. *Faidras*. Vilnius: Aidai.
13. Platonas. 1981. *Valstybė*. Vilnius: Mintis.
14. Бурдые, П. 2002. „О телевидении“, в *О телевидении и журналистике*. Москва: Институт экспериментальной социологии.

TOMAS KAČERAUSKAS

Life on this and the other side of the screen

Summary

The article deals with TV and IT in the perspective of existential creation. The author asks if the pictures of the media could be the factors of our existential creation. The author opposes the life's art and the life's style. The first one is related with the dialectics of thought and existence. The latter one is related with the levelling influence of the media's scenes. The structure of existence is not only linguistic, but also visual. According to the author, the creative environment is supported by the interconnection of existential pictures which are different in their nature (reminiscences, dreams, aspirations, imaginations). According to the main thesis, our existential project is formed in the fire of pictures' different planes. This thesis follows from the supposition that both our living world and existence in it are visual. The other theses are as follows: all that we see should be valued according to their place in the existential picture; the pictures of the screen serve the world-view's development; the picture on this and the other side of the screen are tested in the environment of existential phenomena.

Key words: picture, screen, existence, media, life-style